

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ:
ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали
VII Всеукраїнської науково-практичної конференції

(Суми, 21 квітня 2020 року)

Суми
2020

МЕЛЬНИК М. В.
студент ННІ права СумДУ
(наук. керівник: д.і.н., проф. С. І. Дегтярьов)

До історії зруйнованого храму Успіння Пресвятої Богородиці в Охтирці

Радянська влада встановлюючи свої порядки намагалась знищити все, що противилось їй та не підлягало її ідеології. За цю добу на території сучасної України піддалися руйнуванню багато пам'яток монументальної архітектури, у тому числі велика кількість церковних споруд. Не є виключенням церква Успіння Пресвятої Богородиці у місті Охтирка. Історія споруди, яка мала велике значення для розвитку населеного пункту відома лише частинами. Тому мета цієї роботи – висвітлення деяких відомостей з діяльності церкви.

Історії православної церкви в цілому присвячений надзвичайно великий доробок, що складається з наукових, публіцистичних, мемуарних творів XVIII – початку XXI ст. Це, зокрема, теологічні та історичні праці архієпископа Філарета (в миру Дмитро Григорович Гумілевський). З-під його пера вийшли фундаментальні історико-статистичні описи Харківської єпархії у 5 томах (1852-1858 рр.) та Чернігівської єпархії (1873-1874) [1; 2]. Багато цінної інформації ми можемо почерпнути з праць видатного мистецтвознавця С.А. Таранушенка, завдяки якому були створені детальні описи та фото храмів Слобожанщини на початку 20 ст. [3]. Дослідженням історії окремих храмів займалися А. Парамонов та О. Парійський [4], О. Корнієнко [5], С. Дегтярьов та Т. Лелюх [8]. Часи репресій та гоніння православної церкви нашого краю у 1920-1930 роках, основного періоду руйнації більшості храмів, досліджує та описує у своїх публікаціях В'ячеслав Оліцький [6].

Проблеми дослідження і збереження саме монастирів Північно-Західної Слобожанщини другої половини XVII-XVIII ст. вивчаються у монографії О. Кравченка та Є. Осадчого [7].

Пропонована робота присвячена деяким аспектам історії церкви Успіння Пресвятої Богородиці у давньому слобожанському місті Охтирка. Успенська церква була однією з найдавніших у місті. Відомо, що дерев'яний храм був збудований ще у 1666 р. Кам'яну церкву, яка була першою кам'яною спорудою в місті, було зведено в 1728-1738 рр. на кошти полковника Охтирського слобідського козацького полку Олексія Леонтійовича Лесевицького. Також відомо про дві усипальні у самій церкві, які належали роду Лесевицьких. Ними користувались і у 1910-ті роки.

В ті часі кам'яне будівництво для Слобожанщини ще було характерним, але складалася доволі цікава конкуренція між двома парафіями. Відомі факти про те, що будівництво храмів Троїцького монастиря, що зводилися коштом Тимофія Осиповича Надаржинського, і собору Успіння, що зводився в місті, переслідували мету взяти перевагу у храмобудівництві. Будівля собору мала оригінальну форму, подібну до ромба зі зрізаними кутами з невеликими виступами прямокутної форми.

Дослідники храмової кам'яної архітектури вважають, що у побудові храму помітне втручання київських та чернігівських майстрів. Це прослідковується у масивних стінах товщиною 1,5-1,8 м та у формі фронтонів. Фасади собору були досить статичними і урівноваженими, поділені на два яруси. Великі два яруси прямокутних вікон також вінчали композицію [4, с. 135-137]. Відомо, що при спорудженні було використано унікальне поєднання двох типів храмів, а саме христовобанного та дев'ятидільного.

Для більш точного опису використаємо відомості, що згадуються у творі Д.Г. Гумілевського (Філарета): «В нем три престола в ряд: главный – в честь Успения Богоматери, южный

– в честь Воскресения Христова, северный – в честь Рождества Христова. Под нижними сводами храма есть еще престол во имя Алексея человека Божиего, ангела создателя храма. Живопись главного иконостаса – в греческом вкусе и правильная, дышит жизнью и величием, это работа украинского художника, известного в предании под именем Владимира» [1, с. 267]. Своєю красою вражала і огорожа церкви, фрагмент якої зараз знаходиться в Ермітажі.

На південь від церкви знаходилась дзвіниця, що спочатку була дерев'яною, але потім звели кам'яну, яку також можна назвати неповторною за своїм виглядом. Дзвіниця з сімома дзвонами була побудована в еkleктичних архітектурних формах, яка мала чотири яруси і закінчувалась куполом з маківкою з хрестом на високій ніжці. Її будівництво припадало на 1874-1880 рр. В Охтирському міському краєзнавчому музеї збереглися фотознімки тих часів, на яких видно ще сам процес зведення дзвіниці.

Також є відомості, що приходу належали два дерев'яних будинки з присадибними ділянками і будинок з колонами, що зараз знаходиться на території міської гімназії. Що стосується останнього, то він був збудований для народного училища у 1812-1813 рр. біля церкви, хоча спочатку повинен був розміщуватися в центрі міста. Окремо повідомляється, що у 1904 р. училищною радою була збудована кам'яна будівля, де відкрили жіночу церковно-приходську школу. Дерев'яні ж будиночки перейшли у власність храму у 1835 р., після купівлі у відставного прапорщика Якова Стрелецького, та у 1886 р., за заповітом охтирчанина Василя Конвистова [9, с. 41].

У публікації під назвою «По Україні. Стародавні мистецькі пам'ятки» Г. Логвин зазначає: «Успенський храм в наступному часто брали за зразок. Мистецькі концепції споруди по-своєму інтерпретували ті, хто будував межиріцький собор, Покровську церкву в тій же Охтирці, а також Козелецький

собор» [10]. Інший дослідник, В. Вечерський пише: «Цей собор згадує в одному зі свої філософських діалогів Григорій Сковорода, пояснюючи взаємозв'язок тварного і нетварного, коду і інформації: «Если видишь на старой в Ахтырке церкви кирпичь и вапну, а плана ея не понимаешь, как думаешь – усмотрел ли и узнал ея? – Никак!..» [11, с. 322].

На жаль, у 1937 р. всіх священників церкви Успіння та багатьох активних прихожан було репресовано. У 1939 р. храм було зруйновано і все, що від нього залишилось тоді, були підвали. Саме в цих підвалах переховувались охтирчани, коли місто піддавалось бомбардуванням. У 50-х роках ХХ ст. їх засипали під час розширення площі, а на місці церкви був споруджений пам'ятник Леніну. Ще більше обурення викликає поведінка та зневажливе відношення більшовицької влади до поховань священників на території храму. Після руйнування будівлі тіла священнослужителів були ексгумовані і подальша історія більшості з них так і не відома. Про збереження православного обряду поховання взагалі не йде мова. Хоча, за спогадами очевидців, тіла за довгий час не піддавались корозії і з могил діставали «живих мерців».

11 серпня 1969 р. підірвали дзвіницю. За час свого існування, після зруйнування храму, вона виконувала функцію пожежної вежі, водонапірної вежі, а коли в 1950-х роках в Охтирці з'явилось телебачення, на місці скинутого хреста встановили антену. Деяку частину матеріалів після руйнування використали для своїх потреб і жителі міста. Наприклад, як я сам нещодавно дізнався, у мене вдома з цегли від залишків дзвіниці була збудована стара комора. Та хоч фундамент храму зберігся до сьогодні, він знаходиться під пагорбом і його ще досі не було досліджено разом з засипаними приміщеннями [9, с. 42]. Зараз на території пагорбу збудована церква-каплиця, початковий етап перед відновленням минулого собору і площі повернена її історична назва «Успенська». Проте, архітектурна

спадщина вже втрачена і відновити цей неймовірний храм у його первозданному вигляді, нажаль, неможливо. Також у небуття пішли більшість відомостей про минуле парафії та видатних меценатів, що допомагали громаді, але деякий об'єм інформації зберігся у архівах спецслужб радянського періоду. До справ релігії вони ставились особливо відповідально через її значний вплив серед населення

Отже, дізнавшись глибину цього питання і оцінивши кількість нових джерел, які потребують вивчення (спогади очевидців, речові пам'ятки, архівні данні та ін.), я дійшов висновку про перспективність подальшого вивчення даної теми.

1. Филарет (Гумилевский Д. Г.). Историко-статистическое описание Харьковской Епархии (издание 1852 г.). Том 1. Харьков, 2005. 336 с.

2. Филарет (Гумилевский Д. Г.). Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Чернигов, 1873-1874.

3. Таранушенко С. А. Наукова спадщина. Харківський період. Дослідження 1918-1932 рр. Харків: Видавець Савчук О.О., 2011. 692 с., 702 іл.

4. Парамонов А., Парийский А. Истоки каменной храмовой архитектуры Слободской Украины. Харьков, 2012. 236 с.

5. Корнієнко О. М. Зруйновані храми Сумщини : мартиролог втрачених святинь. Суми: ПП Ніконоров В.І., 2009. 368 с.

6. Оліцький В. О. Блаженні гнані за правду (репресії проти Православної церкви на Сумщині у 1920-1930-ті роки): монографія. Суми: Триторія, 2018. 242 с.

7. Кравченко О. М., Осадчий Є. М. Монастирі Північно-Західної Слобожанщини середини XVII-XVIII ст. Суми: Видавництво: ПП Вінниченко М.Д., ФОП Литовченко Є. Б., 2013. 272 с., 56 іл.

8. Дегтярьов С. І., Лелюх Т. В. З історії роменської церкви Всіх Святих // Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф.: у 2 част. (Суми 18 квітня 2016 р.). Суми: Сумський державний університет, 2016. Ч.1. С. 109-116.

9. Ковальчук Н. Духовні святині Охтирщини // Кишенькова газета. Охтирка, 2011. № 1-2.

10. Логвин Г.Н. По Україні. Стародавні мистецькі пам'ятки. К., "Мистецтво", 1968. URL: <http://www.alyoshin.ru/Files/publika>.

11. Вечерський В. В. Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України К.: НДІТІАМ: Головкиївархітектура, 2002. 591 с.